

KİTAP TANITMA

NURİ PAŞA VE SİLAHDAŞLARI

Mehmet Kürşad YAVAN*

Mehman Süleymanov, Nuri Paşa ve Silahdaşları, Nurlar Neşriyat, 536 sayfa, ISBN: 978-9952-468-38-0, Bakü 2014.

Nuri Paşa ve Silahdaşları, Mehman Süleymanov tarafından hazırlanmış bir araştırma inceleme eseridir. Eser, Azerbaycan Türkçesi ile yazılmış olup, toplamda üç bölümden ibarettir. Bu üç bölüm alt başlıklar ile desteklenmiştir. Birinci bölüm, Nuri Paşa'nın doğumundan ölümüne kadar olan süreyi anlatan biyografi bölümüdür. Bu hissede 25 alt başlık vardır ve söz konusu Paşa'nın gençliğine, ailesine değinilmiş, bulunduğu cepheler ve faaliyetleri incelenmiştir.

Kitabın ikinci kısmında ise, Nuri Paşa'nın silahdaşlarına yer verilmiştir. 8 alt başlıktan oluşmaktadır. Bu bölümdeki isimler özellikle Azerbaycan için önemli vazifelerde bulunmuş şahsiyetlerdir ve tekil olarak incelenmişlerdir. Başta kahraman Enver Paşa olmak üzere, Kafkas İslam Ordusu ile ilişkisi olan ve Nuri Paşa'nın hayatında yer edinen isimleri bu hissede buluşturan yazar, kitabın son kısmında ise Nuri Paşa'nın hatıralarına ve yetersiz bir kaynakçaya yer vermiştir.

Kitap, genel hatlarıyla akademik bir üslupta yazılmamıştır. Kitabın giriş ve takdim kısımlarında bunun nedenini belirten cümleler bulmak mümkündür. Nuri Paşa ve Kafkas İslam Ordusu, Azerbaycan ve Azerbaycan Türkleri için öncelikle romantik anlamlar taşır. Yazar da bu romantiklik ve maneviyat çerçevesinde yazısına devam etmiş ve bu yüzden kitap, öznel bir anlatım eksenine girmiştir. Bu öznel anlatım yer yer duygusallığa dönüşmüştür. Ekseriyetle kitap, duygusaldır. En belirgin özellik ise bölümlerde Nuri Paşa'nın ve değinilen olayların fotoğraflarının konmasıdır. Böylelikle kitap, zengin bir fotoğraf arşivine dönüşmüştür.

* Marmara Üniversitesi Cumhuriyet Tarihi Yüksek Lisans Öğrencisi.

Gerçek şu ki, Nuri Paşa, İttihat ve Terakki içerisinde, büyük işler yapmasına rağmen geri planda kalmış bir şahsiyettir. Bunun birçok nedeni vardır. Bunlardan en önemlisi Enver Paşa'nın kardeşi olmasıdır. Hakikaten Enver Paşa varken birçok İttihat ve Terakki karakteri geri planda kalmakta, hatta Enver isim olarak cemiyetin de önüne geçmektedir. Bunun yansıması olarak da Nuri Paşa gibi kahramanların geri planda kalması normaldir. İkinci sebep ise Nuri Paşa'nın yaşı ile ilişkilidir. Kendisi yaşı itibarıyla Osmanlı sınırları içerisinde fazla görev alamamıştır. Meşrutiyet ilan edildiği zaman kendisi daha öğrencidir. Bu yüzden cemiyet içerisinde geri planda kalması doğaldır. 1911 yılında akademiye bitiren Nuri Paşa, Kafkas İslam Ordusu ile nam salmış, Azerbaycan Türkleri için çok önemli bir yere gelmiştir. Kendisi, Türk Silah Sanayii'nin kurucusudur ve hakkında çok az yazılı eser mevcuttur. Bu yüzden *Nuri Paşa ve Silahdaşları* önemli bir araştırma eseridir.

Kitabın başlangıcında Nuri Paşa'nın anılarından faydalanılmış ve hikaye tarzında bir anlatım benimsenmiştir. Olay örgüsü iki insanın sohbeti gibi devam etmektedir. Bunun sebeplerinden birinin de Azerbaycan Türkçesi ile yazılmasından olduğu kanaatindeyim.

Kitap, bir araştırma eseri olmasına rağmen hiçbir dipnot yok ve kaynakçası yetersiz. Çoğu yerde varsayım ve söylentilere yer verilmiş. Bu da kitabın okunurluğunu ve inandırıcılığını düşürmektedir.

Nuri Paşa'nın Trablusgarp faaliyetlerine değinen yazar, kısa anekdotlar paylaşarak bilgi aktarımında bulunmuş, fakat resmi belgelerle bu bilgileri onaylamamıştır. Günümüz araştırma inceleme eserlerine baktığımız zaman, özellikle askeri faaliyetlerin birinci elden yazışmalarını ve imzalı fermanlarını görürüz. Fakat bu eserde buna rastlamak mümkün değildir. Yine herhangi bir alıntı ve kaynakça yerinde kullanılmadığı için, okurun kafasında soru işaretlerinin oluşması kaçınılmazdır.

Eserin devamında, Birinci Cihan Harbi'nde Nuri Paşa'nın yaptıklarına değinilmiştir. Bu kısımda Afrika'daki gelişmeler kısaca ele alınmıştır.

Kitabın asıl oluşturulma sebebi, bundan sonra başlamaktadır. 1918 yılından sonra, Nuri Paşa Azerbaycan Türkleri için harekete geçmiştir ve bununla birlikte kitapta Azerbaycan coğrafyası ve gelişmeleri yoğunlaşmıştır. Öncelikle Azerbaycan'ın iç durumundan bahsedilmiştir. Memleket dahilinde Lenin ve Stalin'in politikalarına değinilmiş ve merkezi Bakü olmak üzere Bolşevizm'in yayılmasına bu bölümde yer verilmiştir. Bunun yanı sıra yazar, Azerbaycan'ın iç durumunu ve Ermeniler ile olan problemleri kendi yorumlarını katarak değerlendirmiştir. Sovyet Rusya'nın, Azerbaycan ile ilgili olan politikasına da değinmiştir.

Kitabın ilerleyen sayfalarında Mehman Süleymanov, Ermenilerin oluşturdukları silahlı birliklerin fotoğraflarını da paylaşarak yaptıkları katliamları anlatmıştır. Böylece, Kafkas İslam Ordusu'nun Bakü hareketini kendi gözünde meşrulaştırmıştır.

Kitabın bu alt bölümü, Kafkas İslam Ordusu ve Nuri Paşa'nın gelişine giriş niteliğindedir. Böylece Osmanlı ordusunun bölgeye neden geldiği ve Azerbay-

can Türklerinin neden yardım istediği gün yüzüne çıkmaktadır ve okuyucu için bağlantı kurmak kolaylaşmaktadır.

Askeri Yardım İçin Osmanlı Türkiye'sine Müracaat alt başlığına geldiğimiz vakit ise, Türk Ordusu'nun Azerbaycan'a girişinin sebeplerini görüyoruz. Kitabın kilit noktası burasıdır. Öncelikle yazar, bu alt bölümde, Azerbaycan meclislerinde askeri yardımın nasıl münakaşa edildiğine değinmektedir. Ermeni-Bolşevik kuvvetlerinin katliamına değinen yazar, Türk kuvvetlerinin çağrılmasını bu sebebe bağlamaktadır.

Yazar, yine anılardan yola çıkarak bazı yorumlamalarda bulunmuştur. Öncelikle, Türklerin gelişinin doğurabileceği sıkıntılar, yine sohbet havasında tartılmıştır. Birçok Azerbaycanlı aydına göre, Azerbaycan'ın, İstanbul yönetimine bağlanabilme olasılığı vardır ve bu durum halkı korkutmaktadır. Nitekim, Birinci Cihan Harbi'nden sonra, Azerbaycan'da İttihatçıların kendilerine bağlı bir devlet kurma yönünde faaliyetleri olmuştur. Böyle bir durumda, Osmanlı'nın, Çarlık Rusya'dan bir farkı kalmamaktadır. Yazar da, bu düşüncenin, Türk tarafında nasıl algılanabileceğini yazarak duruma açıklık getirmektedir.

Kitap, genel olarak böyle ayrıntılar ile doludur. Bu ayrıntılar, kitabı bir bütün olarak incelediğimiz vakit anlam kazanıyor. Yazarın, bu tip ayrıntıları kaçırmaması taktir edilecek bir şeydir.

Yazar, kitabın ilerleyen sayfalarında, duygusal ve resmi olmayan sözlerin yanı sıra reel kavramlar üzerinde de durmaya başlamıştır. Azerbaycan petrolünün önemi kısaca belirtilmiş ve Osmanlı Devleti'nin hareket kararı almasıyla bu petroler yüzünden müttefiki Almanlar ile arasının bozulmasına değinilmiştir. Böylece Kafkas İslam Ordusu'nun ekonomik maiyetler de taşıdığı vurgulanmıştır.

"Kafkas İslam Ordusu'nun Teşkili" adlı alt bölümde ise, Azerbaycan ve Türkiye Türkleri arasındaki soydaşlık bağına değinilmiştir ve ortak düşman olarak görülen Ruslara karşı yapılacak eylemlerin sonuçlarına yer verilmiştir. Böylece yazar, her iki devletin bünyesinde yaşayan Türklerin birbirine muhtaç oldukları izlenimi yaratmıştır ve haklıdır da. Çanakkale ve Sarıkamış cephelerinde mücadele eden gönüllü Bakü askerlerini örnek gösteren yazar, böylece aradaki dostluğu pekiştirme gayesi gütmüştür.

Ele aldığımız birinci bölümde ve bu bölüme dahil olan yirmi beş alt başlık, Azerbaycan'ın şehirlerinin kurtarılması ve Nuri Paşa'nın ölümüne değindikten sonra sonlanmaktadır. Bu kısımda yazar, kaynak olarak Nuri Paşa'nın hatıratlarını ve Milli Gence Meclisi'nin raporlarını kullanmıştır. Bu hisse, Bakü ve Karabağ ağırlıklı olmak üzere cereyan eden savaşları ve Ermeni meselesini ele almaktadır.

Kitabın ikinci bölümü Nuri Paşa'nın silahdaşlarına ayrılmıştır. Bu bölümün alt başlıklarında, Kafkas İslam Ordusu'nun teşkilinde ve Azerbaycan hareketinde yeri olan simalar teker teker incelenmiştir. Bu incelemeler, biyografi niteliğindedir. İlk başta Enver Paşa'dan bahseden yazar, Nuri Paşa'nın askerlik mesleğini seçmesinin aileden gelen bir merak olduğunu beyan eder.

Bölümün son alt başlığı da Halil Paşa ile ilgidir ve yazar, bu üç paşanın aile bağlarının askerlik mesleğine etkisini birbirine bağlarken hiç de zorlanmaz.

Yazar bu bölümde, Azerbaycan Türklerine de değinmiştir. Özellikle Kafkas İslam Ordusu oluşturulmadan önce Azerbaycan Ordusu üzerine reform girişimlerinde bulunmuş olan Ali Ağa Şıxlinski tanıtılmıştır. Böylece birinci hisse bahsedilen, ordunun alt yapısının oluşturulması bu bölümde de tekrar okuyucuya hatırlatılmış oluyordu.

Bu bölümde bazı eksiklikler göze çarpıyor. Öncelikle biyografi şeklinde yazıldığı için başta okuyucu kesin yargılar beklemektedir. Özellikle Enver Paşa bölümünde, genel olarak aile yapısından bahseden yazar, kesin yargılar ile Paşa'nın hayatına giriş yapmıştır ve bazı bölümleri eksik bırakmıştır. Bu eksikliğin temel sebebi, Nuri Paşa'nın silahdaşlarına Azerbaycan çerçevesinde değinilmesidir. Böylece söz konusu *silahdaşların* hayatını tam olarak kitapta göremiyoruz.

Eserin son bölümü Nuri Paşa'nın Kafkas hatıralarına, haritalara ve kaynakçaya ayrılmıştır. Bu bölümde Nuri Paşa, yaptığı operasyonları anlatmış ve bu operasyonlar Azerbaycan Türkçesi ile kitaba aktarılmıştır. Fakat Nuri Paşa'nın el yazısına ve hatıratın orijinaline yer verilmediği için bu hatırate kuşku ile yaklaşmak yerinde olacaktır.

Sonuç olarak kitap, genel hatlarıyla akademik bir çalışma olmaktan uzaktır. Kaynakçası yetersiz ve desteksizdir. Bunun yanı sıra, fotoğraflar ve harita, konuyu iyi anlamamız ve analiz etmemiz açısından güzel olmuştur. Yazarın kullandığı Azerbaycan Türkçesi, sade ve anlaşılırdır.